

วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2555 ISSN 1906 - 7062

นาค : สำนึกร่วมทางสังคมของกลุ่มคนอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขง

Naga : The social consciousness of the Mekong region

ดร. เอนก รักเงิน¹

บทคัดย่อ

“นาค” เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสำนึกร่วมของกลุ่มคนลุ่มแม่น้ำโขง ที่เชื่อกันว่านาคเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำหน้าที่ปกป้อง ค้ำครอง ดูแลผู้คนและทรัพยากรลุ่มน้ำโขงให้มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นกลไกควบคุมสังคมให้ดำรงอยู่อย่างปกติสุข ซึ่งความเชื่อเรื่องนาคได้สะท้อนผ่านเรื่องเล่า และพิธีกรรมของคนลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นสังคมพุทธศาสนาอย่างช้านาน ดังปรากฏในพิธีกรรมการบวชนาคที่แสดงถึงการเปลี่ยนผ่านสภาพจากพุทธศาสนิกชนเข้าสู่เพศบรรพชิต และในตำนานพระเจ้าเหี้ยยโลกที่กล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้ามีชัยชนะเหนือพวกนาคที่เป็นคนพื้นเมืองดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าท้องถิ่นที่กล่าวถึงว่านาคเป็นผู้ปกป้องและรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรท้องถิ่น ทั้งดินน้ำและสรรพชีวิตต่างๆ ดังปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ ตำนานเรื่องผาแดง นางไอ่ และตำนานสุวรรณโคมคำ เป็นต้น ซึ่งการที่คนลุ่มน้ำโขงมีความเชื่อร่วมกันเช่นนี้ ก็แสดงให้เห็นถึง สำนึกร่วมทางสังคมของผู้คนลุ่มน้ำโขงที่ให้ความสำคัญกับดินแดน ซึ่งสำนึกร่วมทางสังคมเหล่านี้ ก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับดินแดนและทรัพยากรท้องถิ่นยังคงเกาะเกี่ยวร้อยรัดสายสัมพันธ์ความเป็นคนท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน

คำสำคัญ : นาค แม่น้ำโขง บวชนาค

Abstract

"Naga" is a symbol that represents the realization of the Mekong. Believed that Naga was sacred act to protect, care for the people and treat an abundance of resources Mekong. It is as a mechanism of social control and living a normal life. This belief is reflected through the narrative and rituals of the Mekong that is the Buddhist society which has for long time. As shown in the ordination ritual serpent that represents the transition status of Buddhists into priest. The legendary of step upon the world is said to Lord Buddha win at the serpent who is the native land of the

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Mekong. Beside that there are also local stories mentioned that the Naga is protecting and preserving the abundant local resources included soil, water and living organisms. As shown in the legend urangkata, Legend of the padang-nangai and the legendary suwankomkam etc. People around Mekong basin believed together like this. It was demonstrated to social consciousness of the people to focus on the Mekong region which present the relationship between people and the land and local resources that were still intertwine the local people into together.

Keywords : Naga, Mekong, Ordained

บทนำ

เมื่อกล่าวถึง “ประชาคมอาเซียน” ที่ถูกให้ความหมายว่า เป็นการร่วมมือกันเพื่อเป็นเครื่องมือเจรจาต่อรองอำนาจของกลุ่มประเทศในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้กับภูมิภาคอื่นหรือประเทศมหาอำนาจต่างๆ ซึ่งในบริบทปี พ.ศ.2558 เป็นต้นไป ประชาคมอาเซียนจะมุ่งเน้นการประสานผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นลำดับแรก หรือที่เรียกกันจนคุ้นเคยว่า “ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” แต่ทั้งนี้หากประชาคมอาเซียน ที่ประกอบด้วย 10 ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะก้าวเดินต่อไปร่วมกันอย่างไม่สั่นคลอนความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน คงต้องคำนึงถึงความเหมือนกันบางอย่างที่เราสามารถพูดคุยกันได้อย่างคุ้นเคยหรือเรียกว่า จุดร่วม ดังคำที่ว่า “เสนอจุดร่วม สงวนจุดต่าง” ซึ่งจุดร่วมของผู้คนในประชาคมอาเซียนที่สำคัญ คือ การมีความเชื่อร่วมกัน ในบทความนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึง ความเชื่อเรื่อง “นาค” ซึ่งเป็นความเชื่อที่ผูกโยงวิถีชีวิต แบบแผนพฤติกรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในภูมิภาค โดยเฉพาะกลุ่มคนอาณานิคมลุ่มน้ำโขง อันประกอบด้วย ไทย ลาว พม่า และกัมพูชา ซึ่งถือว่า ความเชื่อเรื่องนาคได้ก้าวข้ามพรมแดนรัฐชาติและร้อยรัดความสัมพันธ์ทางสังคมเข้าไว้ด้วยกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องนาคเป็นสัญลักษณ์ร่วมอย่างหนึ่งของความเป็นประชาคมอาเซียนในช่วงเวลานี้

นาค : สำนึกร่วมทางสังคมของกลุ่มคนอาณานิคมลุ่มน้ำโขง

“นาค”...สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความผูกพันของกลุ่มคนบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง และเป็นจิตสำนึกร่วมทางสังคมที่แทรกซึมอยู่ในสายเลือดของคนสองฝั่งลุ่มแม่น้ำโขง ที่เชื่อว่ามีนาคคอยปกป้อง ค้ำครองดูแลผู้คนในพื้นที่นี้ ดังคำกล่าวที่ว่า “โขงขาดนาค ข้าวขาดฝน คนก็สิ้นใจ” ดังนั้นความเชื่อเรื่องนาคจึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ร่วมทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนในหลายประเทศของอาเซียน ซึ่งสะท้อนผ่านพิธีกรรม แบบแผนพฤติกรรมการแสดงออกและวัตถุอื่นๆ โดยใช้สัญลักษณ์นาคเป็นตัวแทนบอกเล่าสำนึกร่วมของคนในภูมิภาค การที่กลุ่มคนมีความเชื่อและพิธีกรรมร่วมกันนั้น Turner (1969) ได้กล่าวว่า การรวมสมาชิกของสังคมเข้าไว้ด้วยกันได้นั้น พิธีกรรมจะสร้างความมั่นคงและสร้างความเป็นปึกแผ่น

ทางสังคมและทำให้เชื่อได้ว่าโครงสร้างสังคมจะยังคงดำเนินอยู่ต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับ Durkheim (1917) ที่กล่าวไว้ส่วนหนึ่งว่า ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางสังคมที่มีพลังอำนาจในการรวมกลุ่มคนเข้าด้วยกันให้เป็นปึกแผ่น (Solidarity) ความเชื่อร่วมเรื่องนาคนั้น เป็นกลไกในการควบคุม (Control mechanism) แบบแผนพฤติกรรมกลุ่มคน ตามความคิดของ Geertz (1973) โดยแบบแผนพฤติกรรมเหล่านี้ ได้ถูกตีความครั้งแรกครั้งเล่าผ่านระบบสัญลักษณ์แบบเดิมๆ จนดูเหมือนว่า ผู้คนลุ่มน้ำโขงครุ่นคิดและตีความจากสัญลักษณ์ที่เหมือนกันว่า นาคเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอาจลบลู่หรือลบลื่อนไปจากความทรงจำของดินแดน ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับนาคอยู่มากมายหลายชุดความรู้ที่ยืนยันความเป็นตัวตนของนากลุ่มน้ำโขง เช่น การมองว่านาคเป็นทั้งพลังอำนาจของธรรมชาติ นาคเป็นผู้ให้น้ำและความอุดมสมบูรณ์ นาคเป็นเจ้าของดิน รวมทั้งการให้ความหมายคำว่า “นาค” ไปตามบริบทของสังคมและกลุ่มคนที่เลือกใช้ความหมายเพื่อสะท้อนว่า สัญลักษณ์นาคสามารถมีชีวิตก้าวข้ามพื้นที่และเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน

การค้นหาคำความหมายของคำว่า “นาค” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 คำว่า นาคหมายถึง ูมิหงอน, ช้าง, ผู้ประเสริฐ และผู้เตรียมบวช (สุพิชฌาย์ จินตวัฒน์ภูมิ. 2542 : 4) สำหรับในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา กล่าวว่า พญานาคเป็นสัตว์ในภพภูมิหนึ่งในวัฏสงสาร ที่มีการเวียนว่ายตายเกิด หรือตกอยู่ในวงจรแห่งความทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก (ผลของกรรม) ซึ่งชาวพุทธเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายหากยังไม่สามารถเข้าสู่จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพานได้ ยังต้องวนเวียนเกิดตาย

ไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด และเชื่อว่าพญานาคนั้นเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์เดชมหาศาลอยู่ในสถานะเป็นอมมนุษย์ เป็นลักษณะกึ่งเทพกึ่งสัตว์ มีที่อยู่อาศัยเป็นทิพย์และอยู่ในปิติซึ่งยังเกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์บางส่วน ความหมายทางภาษาศาสตร์นาค มาจากรากศัพท์คำว่า “Nog” มีความหมายว่า “เปลือย” ซึ่งมีความหมายหลากหลาย ยกตัวอย่าง เช่น “นาค” แสดงถึง ผู้ประเสริฐหรือคนโดยสมบูรณ์ เพราะเปลือย ไม่มีขนจึงต่างจากลิง/ “นาค” แสดงถึง คนเจริญ เพราะเปลือย ไม่ได้ใครารุงรังเหมือนชาวป่า/ “นาค” แสดงถึงความเป็นคนป่า เพราะเปลือยกาย ไม่รู้จักนุ่งผ้า / “นาค” แสดงถึงงู เพราะงูเปลือยกาย ไม่มีขนหรือปีกปกคลุมร่างกาย และ “นาค” ใช้เรียกแทนคำว่า “งู” เพราะงู เป็นภาษาต้องห้าม (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2543 : 7)

ในอดีตชาวอารยันโบราณจะดูหมิ่นเหยียดหยามกลุ่มคนนาคมาก และคำเรียกชื่อชนชาติ ก็กล่าวกันว่า มาจากภาษาอัสสัม ซึ่งเขียนนาค (Nage) แต่ออกเสียงอ่านเป็น นอก (Noga) แปลว่า เปลือยหรือแก้ผ้า หรือบางก็เชื่อว่ามาจากภาษาฮินดู เรียกว่า นัค (Nag) แปลว่าคนชาวเขา นอกจากนี้ คำว่า นอก (Nok) นั้นมีใช้อยู่ในภาษาของกลุ่มคนนาคตะวันออกบางเผ่า แปลว่า “คน” ซึ่งคำว่านาคที่แปลว่า “คน” มีสาเหตุมาจากชนเผ่าคนนั้น ถูกดูหมิ่นเหยียดหยามมานานนับพันปีว่าเป็นคนป่า เป็นพวกลิงค่าง เป็นพวกไร้อารยธรรม จึงทำให้ชนเผ่าคนเรียกตนเองเสียใหม่ว่า “คน” เพื่อยืนยันและตอบโต้ผู้ที่ดูถูกชนเผ่าเขา เป็นปฏิกิริยาตอบโต้ต่อการรุกรานของฝ่ายตรงกันข้าม จึงประกาศตนเองว่าเราเป็นคน ไม่ใช่สัตว์ หรือ กล่าวว่าเราเป็นสัตว์สังคม ไม่ใช่คนป่าดอย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2543 : 9)

นอกจากนี้ยังพบว่า คำว่านาคเป็นการเรียกตนเองที่หมายถึง คนที่แข็งแรงมีกำลังมาก กลุ่มคนนาคเป็นชาตินักสู้ ไม่กลัวเสือ และยกย่องความแข็งแรงของร่างกาย โดยผู้หญิงของกลุ่มคนนาคจะออกไปทำงานกสิกรรมตามไร่ลาดเขาเคียงคู่กับผู้ชาย บนหลังของผู้หญิงจะมีตะกร้าไม้สานเป็นรูปกลมยาวเหมือนกล้วย (กรวย) ที่ปรากฏเห็นในกลุ่มพวกไทลื้อสิบสองปันนา

พุทธศาสนากับพื้นที่บอกเล่าเรื่องนาค

ในภาวะการบวชเป็นภิกษุสงฆ์มีการห้ามไม่ให้พวกนาคมาบวช มีเรื่องเล่าว่า นาคปลอมตัวเป็นมนุษย์เข้ามาบวชแต่ภายหลังจับได้จึงถูกขับออกจากความเป็นภิกษุ แต่นาคได้ขอร้องต่อพระพุทธเจ้าว่า ต่อไปภายหน้าเมื่อนาคจะบวชไม่ได้ ก็ขอให้ผู้ที่กำลังเตรียมตัวเพื่อจะบวชนั้นมีชื่อเรียกว่า นาค ซึ่งความเชื่อนี้เป็นต้นกำเนิดของประเพณีที่เรียกว่าทำขวัญนาค ขานนาค บวชนาคมาในทุกวันนี้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2543 : 10) จากตำนานนี้จึงจะเห็นได้จากพิธีกรรมในการบวชจะมีพระคู่สวดสอบสวนผู้บวชใหม่โดยถามว่า “มนุสฺโส สิ” หมายถึง เจ้าเป็นคนหรือไม่ ซึ่งเรื่องราวพิธีกรรมการบวชนี้สะท้อนให้เห็นถึงสังคมอินเดียในยุคศักดินาในอดีต เป็นสังคมทาสที่มีการเหยียดหยามคนบางเผ่าที่มีระดับสังคมต่ำลงให้เป็นสัตว์และไม่ยอมรับว่าเป็นคน

ความเชื่อเรื่องนาคยังเป็นสัญลักษณ์ที่ต่อภยันตรายของศาสนาพุทธ ที่มีต่อความเชื่อเดิมในดินแดนลุ่มน้ำโขง เช่น ในตำนานพระเจ้าเหี้ยยโลก ที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับรอยพระบาทยังดินแดนต่างๆ บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการยอมรับจากชาวพื้นเมืองเดิมหรือพวกนาคต่อมาพวกนาค

จึงมีหน้าที่รักษารอยพระพุทธรูปด้วยเหตุนี้คนลุ่มน้ำโขงจึงเชื่อว่าพระธาตุบางองค์สร้างครอบนาคไว้ โดยเชื่อว่าเป็นสถูปมหาสถานแห่งหนึ่งทางพุทธศาสนา เช่น ที่พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย และพระธาตุหลวง นครเวียงจันทน์ เป็นต้น ซึ่งการคุ้มครองพระพุทธรูปของนาคยังรวมถึงพระภิกษุสงฆ์ เช่น ในประวัติของพระอาจารย์มั่น หลวงปู่คำคะนิง หรือกษัตริย์บางองค์ ก็จะมีนาคเข้ามาคุ้มครอง ช่วยเหลือ ความเชื่อเรื่องนาคจึงพัฒนาการมาเป็นงานทางด้านศิลปกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาเกือบทุกประเภท เช่น โบสถ์ จิตรกรรมฝาผนัง เครื่องใช้ของพระภิกษุสงฆ์ ฯลฯ (สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ, 2542 : 112)

ความเชื่อร่วมเรื่องนาคได้เข้าสู่บริบททางพุทธศาสนา ในฐานะผู้อารธนาขอรอยพระพุทธรูปบูชา และรับฟังคำเทศน์สอนจากพระพุทธเจ้า ดังเช่น โทธนาค เมื่อชาติก่อนเป็นมนุษย์ได้ตายด้วยความโกรธต่อมาเกิดเป็นนาคก็เที่ยวเลาะเลียบกินปลาตามริมแม่น้ำ พระพุทธรูปก็ได้มาตรัสสั่งสอน ครั้นจุติจากชาติอันเป็นนาคก็ไปเกิดในชั้นดาวดึงส์มีนามว่า โทธนกุมาร ด้วยบารมีธรรมที่สั่งสมไว้นั่นเอง (วิทยาลัยครูมหาสารคาม กับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, 2521 : 12) แสดงให้เห็นว่าการสะสมบารมีของพญานาคจึงเป็นภาวะหนึ่งของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้นตามแบบพุทธอุดมคติ ดังเช่นพระสมณโคตม ก่อนจะได้เป็นพระพุทธเจ้าก็เคยเสวยชาติเป็นพญานาคด้วย คือ ในสมัยพระพุทธเจ้าองค์ที่ 4 และพระพุทธเจ้าองค์ที่ 19 ทรงเสวยชาติมีนามว่า พญาอดุลยนาคราช ทั้งสองพระชาติ หรือจากนิทานท้องถิ่นในภทรกับปี

ซึ่งก็คือกัปที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบัน มีพระพุทธเจ้าอยู่ 5 พระองค์ หนึ่งในนั้นทรงเป็นไข่ที่เกิดมาจากแม่นาคเอาไปฟัก เมื่อไข่ฟักออกมาก็เป็นนาคผู้เผือกตัวหนึ่ง มีนามว่า โกนาคมโน (ขุนธรมัยสิทธิการ, 2509 : 2)

พุทธประวัติตอนหนึ่งที่มีกล่าวถึงมูลเหตุของการบวชนาค จากเพศฆราวาสเปลี่ยนผ่านมาสู่สถานะพระสงฆ์ หรืออาจเรียกว่า เพศบรรพชิต เป็นสภาวะที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจากสถานะเดิมไปสู่สถานะใหม่ หรือจากโครงสร้างที่มีระเบียบทางวัฒนธรรมแบบหนึ่ง ไปสู่โครงสร้างที่มีระเบียบทางวัฒนธรรมอันใหม่ที่แตกต่างออกไป ตามกรอบความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่าน (Transition) ของ Gennepe, Arnold Van (1960) ดังนั้นสถานภาพของผู้ที่ละบาศที่เรียกว่านาคนั้น จึงต้องถูกจำกัดพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยอาศัยกรอบทางศาสนากำหนดข้อห้ามเอาไว้

เรื่องราวต่างๆ ของนาคที่ปรากฏเป็นตัวละครสัญลักษณ์ในนิทานทางศาสนาทั้งหลาย ที่พยายามเลื่อนสถานะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา ทั้งการก้าวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งโดยอาศัยพิธีกรรม เช่น เรื่องราวในพุทธประวัติตอนที่พญานาคขอบวชอยู่ใต้ร่มบวรพุทธศาสนา หรือการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งโดยรูปแบบทาง ชีวิตกรรมผ่านสายโลหิตเดียวกับพระพุทธเจ้า ดังเช่นในนิทานพระอุปคุตที่มีปลาเงือกงูเข้ามากินอสุจิของพระองค์แล้วให้กำเนิดออกมาเป็นพระอุปคุต ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านทั้งรูปแบบสัญลักษณ์ของท้องถิ่นให้เข้ามาสู่กระแสคติทางพุทธเพื่อให้คติทั้งสองอยู่ร่วมกันได้รวมทั้งเรื่องราวการปฏิบัติธรรมเพื่อสะสมบารมีของพญานาคเพื่อให้บรรลุมรรคผลเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า

อำนาจแห่งจินตนาการผู้สร้างและทำลายผืนแผ่นดินลุ่มน้ำโขง

นาคเป็นสื่อสัญลักษณ์แทนความหมายของกษัตริย์ล้านช้าง ซึ่งความเชื่อเรื่องนาคได้เข้ามามีบทบาทต่อชุมชนลุ่มน้ำโขงในฐานะเป็นเครื่องมือในการปกครอง โดยนาคได้ถูกจินตนาการว่าเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเทพเจ้าผู้ปกครองใต้พื้นแผ่นดิน และถูกทำให้เชื่อนานาคเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มอบอำนาจให้กษัตริย์เป็นผู้ปกครองพื้นแผ่นดิน กล่าวคือ เมื่อนาคเป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้บาดาล ดังนั้นเมื่อมีการสร้างบ้านเมืองใหม่ หรือผู้มีอำนาจจากท้องถิ่นอื่นจะเข้ามาปกครองดินแดนลุ่มน้ำโขง ต้องได้รับการอนุญาตจากนาคเสียก่อน ด้วยเหตุนี้กษัตริย์ของบรรดาบ้านเมืองอาณาจักรบริเวณลุ่มน้ำโขงจึงนิยมใช้อำนาจจากนาคเป็นเครื่องมือในการสร้างบ้านแปงเมือง เพื่อให้ผู้คนยอมรับในอำนาจของกษัตริย์ที่เข้ามาปกครองใหม่ เช่นในพงศาวดารล้านช้างที่กล่าวว่า ในครั้งสร้างเมืองศรีสัตตนาคนหุต ได้ใช้นามของพญานาคทั้งเจ็ดเป็นนิมิตร หรือในตำนานเมืองเวียงจันทน์ที่กล่าวว่าบุรีจันทน์อ้วยล้วย ได้ช่วยพญานาคไว้พญานาคจึงตอบแทนด้วยการสร้างเมืองเวียงจันทน์และทำการอภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ดังนั้นบุรีจันทน์อ้วยล้วย จึงได้รับการยกย่องขึ้นเป็นกษัตริย์ มีสิทธิอันชอบธรรมที่สามารถทำมาหากินหรือสร้างบ้านเมืองของตนเองในอาณาจักรบริเวณนั้นได้ ด้วยเหตุนี้ผู้คนในอาณาจักรล้านช้าง จึงมีความเชื่อว่าพื้นที่บริเวณเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว และดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันมีนาค

คุ้มครองรักษาอยู่ หรือกรณี ในครั้งการสร้างเมืองเวียงจันทน์นั้น เจ้าจันทบุรีประสิทธิศักดิ์ได้เรียกให้บริวารนาคนำปกรักราชเมืองรวม 14 ตน เพื่อเป็นมงคลแห่งเวียงจันทน์ ได้แก่ ส้างสอง หนองสาม ลำน้ำสี่ ศรีห้า และในศรีห้านี้ ก็รวมดินแดนบางส่วนในจังหวัดหนองคายด้วยความเชื่อที่ว่านามคมีหน้าที่คุ้มครองบ้านเมือง อาจเนื่องจากว่าอำนาจของกษัตริย์ล้านช้างที่ถือว่าเป็นตัวแทนของนาคนั้น มีอำนาจการปกครองเหนือดินแดนลุ่มน้ำโขง สะท้อนผ่านนามของนาที่ปรากฏ เช่น กายโลหะนาค เอกจักขุนาค สุกันธนาค ซึ่งนามเหล่านี้ล้วนแต่เป็นนามสมมุติของพวกบรรดาแม่ทัพ หรือทหารที่กษัตริย์ล้านช้างมอบหมายให้เข้าไปดูแลและรักษาเมือง (สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ, 2542: 109)

นอกจากนี้ ยังพบว่า ในตำนานสุวรรณโคมคำ กล่าวถึงเมืองสุวรรณโคมคำที่มีพญานาคช่วยดูแลรักษา โดยมีหนุ่มชาวไร่ได้ธิดาพญานาคเป็นภรรยา (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 72, 2504) และในตำนานสิงหนวัติกุมาร ก็ได้กล่าวถึงกำเนิดของเมืองนาคพันธุสิงหนวัตินคร ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองโยนกนครไชยบุรี ในส่วนของราชธานีศรีช้างแส่น ก็มีพญานาคบันดาลเมืองให้แก่เจ้าสิงหนวัตินคร (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61, 2478)

ความเชื่อเรื่องนาคนอกเหนือจากจะช่วยสร้างบ้านเมืองแล้วนาคยังมีอำนาจในการทำลายบ้านเมืองและลงโทษผู้กระทำผิดระเบียบทางสังคมดังที่ปรากฏในหลักธรรมทางศาสนา จาริต อีตคอง ว่าหากกระทำผิดต่อนาค

ซึ่งเปรียบเป็นตัวแทนของกฎหมายบ้านเมืองและเป็นตัวแทนของกฎธรรมชาตินาคก็จะลงโทษผู้กระทำผิดด้วยการทำลายบ้านเมือง เช่น ตำนานเรื่องผาแดง-นางไอ่ที่กล่าวถึงกษัตริย์และชาวเมืองที่ได้บริโภคเนื้อกระรอก หรือนางแปลง ซึ่งอำนาจในการทำลายบ้านเมืองของนาคอาจหมายถึงปรัชญาที่ว่า ไม่มีสิ่งใดที่สามารถตั้งมั่นอย่างยั่งยืน แม้กระทั่งลักษณะภูมิประเทศยังมีการเปลี่ยนแปลงกลายเป็นห้วย หนอง คลอง บึง ซึ่งก็พบว่า พื้นที่บริเวณแถบจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดสกลนคร เกิดการพังทลายของพื้นผิวดิน เนื่องจากการกัดเซาะของน้ำใต้ดิน จนเป็นเหตุให้เกิดลำธาร ห้วย หนอง ดังที่ปรากฏเป็นชื่อของหมู่บ้านในปัจจุบัน เช่น หนองเม็ก และหนองหาน เป็นต้น (ประจันตประเทศธานี, พระยา. 2524)

จะเห็นว่าสังคมอดีตให้ผลตอบแทนของการกระทำความดีหรือการกระทำความผิดที่รุนแรงถึงขั้นทำลายบ้านเมืองเพื่อให้ผู้คนในลุ่มน้ำโขงเกิดความเกรงกลัวไม่ทำผิดและสะท้อนให้เห็นบริบททางการเมืองการปกครองในขณะนั้นว่า การทำสงครามระหว่างบ้านเมืองในสมัยนั้นมีเมืองเป็นเดิมพันอาจพ่ายแพ้จนถึงมีการสูญเสียเผ่าพันธุ์ในบริเวณนั้นและสะท้อนถึงอำนาจทางการเมืองของล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ว่ามีการขยายอิทธิพลทางการเมือง จนสามารถเอาชนะพวกขอมได้ ทั้งด้วยวิธีการแต่งงานเพื่อรวมอำนาจทางการเมือง ดังปรากฏว่า กษัตริย์แต่งงานกับนาค หรือกษัตริย์บางองค์มีเชื้อสายนาค หรือใช้กระบวนการต่อรองต่างๆ เช่น การแปลงกาย

เป็นกระรอกเผือกแล้วถูกพวกนางไฉ่และชาวเมืองบริโภค จนเป็นสาเหตุให้ล้านช้างเข้ามาทำลายอำนาจของพวกขอมได้

ด้วยเหตุที่ผู้คนอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขงมีความเชื่อว่าอำนาจของนาคสามารถสร้างบ้านแปงเมืองและทำลายบ้านเมืองได้ เป็นสาเหตุให้คนยอมรับในอำนาจของกษัตริย์ล้านช้างไม่กล้าล่วงละเมิดหรือกระทำความผิดระเบียบทางสังคมหรือฮีดคองและมีความเชื่อร่วมกันว่าอำนาจในการแต่งตั้งเจ้าเมืองเป็นของนาค ดังนั้นผู้เป็นเจ้าของเมืองจึงมีสิทธิอันชอบธรรมและเป็นที่เกรงกลัว เช่น ในพงศาวดารสกนนครที่กล่าวว่า มีพญานาคชื่อสุวรรณนาคผู้รักษารอยพระพุทธรูปในบริเวณริมหนองหานหลวงด้านทิศใต้ ได้อภิเษกเจ้ากรุงขึ้นเป็นเจ้าเมืองใหม่ได้นามตามพญานาคว่าพญาสุวรรณภิงคารหรือในตำนานเมืองหลวงพระบางราชธานี พญานาคได้ช่วยให้ชายสามัญคนหนึ่งขึ้นเป็นเจ้าญวนหรือกษัตริย์ญวน (องค์การคำครุสภา. 2507 : 33-34) ความเชื่อที่ว่านาคเป็นฐานะอำนาจทางการปกครองนี้ ยังรวมไปถึงอำนาจของนาคกับผู้นำชุมชนบางคนในดินแดนลุ่มน้ำโขง เช่น ประวัติของเมืองคำชะโนด ที่กล่าวถึง เจ้าพ่อพญาศรีสุทโธ ได้แต่งตั้งให้ชายผู้หนึ่งเข้าไปประกวาดชายงามในเมืองนาค เมื่อออกมาจากเมืองนาค ชายผู้นั้นก็ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านด้วยเหตุนี้จึงปรากฏเป็นหลักปฏิบัติของท้าวพญามหาษัตริย์ในคลองสิบสี่ที่กล่าวว่า ในเดือน 8 ให้ท้าวพระยาสุตชำระเมือง สิบชะตาเมืองบูชาเทพดาอารักษ์ทั้ง 8 ทิศ บูชาพระระษี (ฤษี) สองพี่น้องและพญานาค 15 ตระกูล ส่วนคลองสิบสี่สำหรับทวยราษฎร์ กล่าวว่า เดือน 7 ให้

เลี้ยงมเหศักดิ์หลักเมือง บอนารักษาเทพดา คือท้าวจตุโลกบาลผู้ปกครองรักษาโลกและเทพทั้ง 8 ทิศ โดยเชื่อว่าท้าววิรูปักษ์ เป็นโลกบาลประจำทิศตะวันตก และปกครองเหนือหมู่นาคหรือที่ปรากฏการบูชาพญานาคในประเพณีฮีดคองสิบสอง ที่กล่าวว่าในเดือน 12 ให้ลอยเรือไฟบูชาพญานาค 15 ตระกูล (สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ, 2542 : 111) ดังนั้นนาค จึงมีฐานะเป็นทั้งผู้รักษาระเบียบทางสังคม เมื่อใดที่สังคมปฏิบัติตนออกนอกกฎระเบียบ นอกกฎเกณฑ์ เมื่อนั้นสังคมก็จะถึงกาลล่มสลาย ฐานะของนาคที่อยู่ตรงกลางระหว่างช่วงของการสร้างสรรค์ (การกำเนิด) และช่วงของการทำลาย (ความตายหรือความหายนะ) จึงสามารถบันดาลให้เกิดสิ่งที่มีผลดีหรือผลร้ายต่อสังคมได้ นาคจึงเป็นสัญลักษณ์ที่มีพลังอำนาจที่อยู่เหนือจากการควบคุมของมนุษย์ และ เป็นเครื่องมือของผู้ใช้อำนาจในการปกครองผู้คนลุ่มน้ำโขงคือเป็นทั้งผู้ให้และผู้ลงโทษ

การมีบรรพบุรุษร่วมกันในลุ่มน้ำโขง

Keyes กล่าวว่า ความเป็นสมาชิกกลุ่มและความภาคภูมิใจของกลุ่มคนนั้นส่วนหนึ่งมาจากความเข้าใจร่วมว่า พวกเขามีบรรพบุรุษร่วมกัน โดยปฏิบัติการหรือแสดงออกผ่านภาษา ศาสนา นิทานปรัมปราหรือนิยายโบราณ ซึ่งปฏิบัติการเหล่านี้ ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และต้องการธำรงกลุ่มของตนไว้ต่อไป (Keyes อ้างใน ฌัฐประวีณ ศรีทรัพย์, 2537 : 6) เช่นเดียวกัน ความเชื่อร่วมเรื่องนาคที่ถูกถ่ายทอดผ่านพงศาวดาร ตำนานและนิทานพื้นบ้านก็เพื่อต้องการให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นกลุ่มคน และต้องการยึดเหนี่ยวความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนลุ่มน้ำโขง

วรรณกรรมลุ่มน้ำโขงมักจะมีเรื่องราวความเชื่อเรื่องนาคเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเรื่องต้นกำเนิดของคนลุ่มน้ำโขง โดยมีความเชื่อว่าผู้คนดินแดนลุ่มน้ำโขงทั้งหมด อันได้แก่ ไทย พม่า ลาว และกัมพูชา ล้วนสืบเชื้อสายมาจากหลวงหรือนาค ที่อาศัยอยู่ทางตอนใต้ของจีน บริเวณทะเลสาบหนองแสหลวง ดังที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ หรือตำนานพระธาตุพนม ที่กล่าวถึง พญาพินทโยนกวดินาค และธนะมุลนาคที่อาศัยอยู่บริเวณหนองแสหลวงทางตอนใต้ของจีน ได้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน จนเป็นเหตุให้พระอินทร์ หรือกษัตริย์ของชนชาติจีนทางตอนบน เข้ามาดูแลความสงบและปราบปรามให้ถอยลง ก่อให้เกิดการอพยพเผ่าพันธุ์ลงมาเป็น 2 ทาง คือ ทางสายพันธุ์ของพญาศรีสัตตนาคร กับสายพันธุ์ของพญาสุวรรณนาค สันนิษฐานได้ว่าสองเผ่าพันธุ์นี้ อาจดำรงชีวิตอยู่ใกล้แหล่งน้ำ อาศัยทรัพยากรในน้ำเป็นสำคัญ หรือเรียกว่าเป็นชาวน้ำ สัญลักษณ์ที่ใช้แทนชาวน้ำ คือ นาค ดังนั้นคนทั้งสองเผ่าจึงถูกเรียกเป็นพวกนาค ต่อมาได้อพยพลงมาจากทางตอนใต้สร้างบ้านเมืองขึ้น คือ กลุ่มของพญาพินทโยนกวดินาค มาสร้างเมืองโยนกนคร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของชาวโยนกเชียงแสน ดังที่ปรากฏในตำนานโยนกนคร (พิเชฐ สายพันธ์, 2539)

ส่วนอีกสายเผ่าพันธุ์ คือ กลุ่มของพญาสุวรรณนาค ได้อพยพลงมาสร้างบ้านเมืองบริเวณแม่น้ำโขง ได้แก่ เมือง ศรีสัตตนาคนหุต ส่วนบรรดานาคที่อาศัยอยู่บริเวณหนองแสที่ต้องอพยพตามลงมาจากลุ่มแม่น้ำโขงมาอาศัยตามสถานที่ต่างๆ ในล้านช้างและบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยปัจจุบันพวกนี้อาจเป็นบรรดาแม่ทัพ นายทหาร เช่น สุกขรนาคร ได้มา

อาศัยอยู่ที่เวินหลอด ปิพพารนาครอาศัยอยู่ภูเขาลหวงหรือปัจจุบันคือพระธาตุพนม สุวรรณนาคอาศัยอยู่ที่ภูเวียง และพุทโธปนาครอาศัยอยู่ที่หนองบัวบานหรือพระพุทธบาทบัวบาน (พิเชฐ สายพันธ์, 2539)

การสืบสายพันธุ์ของพญาสุวรรณนาคของผู้คนในล้านช้างและบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยปัจจุบันยังได้ถูกอธิบายผ่านวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่ ที่กล่าวถึงการสืบทอดเชื้อสายนาครของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยถกเถียงกันว่าเป็นลูกกับนางไอ่และผาแดง เป็นกลุ่มคนพื้นเมืองหรืออาจเป็นพวกขอม ได้ทำการสู้รบกับกังคินาค ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาใหม่ เป็นเหตุให้ชุมชนพื้นเมืองเดิมล่มสลายไป หรืออำนาจของขอมได้สิ้นสุดลง ให้อำนาจของพวกนาคหรือชาวล้านช้างเข้ามามีอิทธิพลเหนือดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงแทน (หุมพันธ์ รัตนวงศ์, วรรณศักดิ์ พิจิตร บุญเสริม. 2537 : 102) ดังนั้นเรื่องราวของนาครที่ปรากฏในพงศาวดารและตำนานที่เชื่อว่า บรรพบุรุษของคนลุ่มน้ำโขงมาจากทางตอนใต้ของจีนแล้วอพยพเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขง ความเชื่อจากตำนานเชื่อว่า พญาพินทโยนกวดินาค และธนะมุลนาค คือ บรรพบุรุษร่วมของคนลุ่มน้ำโขงทั้งหมด อันได้แก่ ไทย ลาว พม่า และกัมพูชา ซึ่งความเชื่อนานาคคือ บรรพบุรุษร่วมของคนลุ่มน้ำโขงเป็นความเชื่อร่วมที่สำคัญในการเชื่อมความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างพรมแดนรัฐชาติต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน

สรุป

ความเชื่อเรื่องนาคเป็นสำนึกร่วมที่เชื่อมความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มคน
ลุ่มน้ำโขงและการที่คนหลากหลายในดินแดนลุ่มน้ำโขงได้ให้ความหมายเรื่องนาคที่สอดคล้องกันอันจะ
นำไปสู่การสร้างเสริมความเข้าใจร่วมกันระหว่างแต่ละสังคมได้ง่ายกว่าชุดความรู้อื่นๆเพื่อที่จะเสริมสร้าง
พลังของประชาคมทางวัฒนธรรมอาเซียน ซึ่งเป็นคู่ขนานในการพัฒนาประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนต่อไป.

เอกสารอ้างอิง

- ขุนธิรมย์สิทธิการ. (2509). **ตำนานพระธาตุเชิงชุม**. ในงานศพ เปี้ยน ธิระมัยสิทธิการ.
- คำฝูย พลลือชา. (2543). **ความเชื่อเรื่องนาคในกระบวนการทำนาของชาวนาลาว : กรณีศึกษา
ชาวนาบ้านสีฐานใต้ อ. เมือง หาดทรายฟอง จ.กำแพงนครเวียงจันทน์
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จำนง กิตติสกล. (2533). **ประติมากรรมรูปนาคประดับลิมในเขตอีสานเหนือ**. ปริญญาโทศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ณัฐประวีณ ศรีทรัพย์. (2537). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและการดำรงเอกลักษณ์
ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ: ศึกษากรณีชุมชนมอญบ้านลัดเกร็ด ตำบลเกาะเกร็ด
อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี**. วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61. (2478). **“ตำนานสิงหนวัติกุมาร”**.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 72. (2504). **“ตำนานเมืองสุวรรณโคมลาคา”**, ใน งานศพ
นายเฉลิม ปริญญาจารย์. พระนคร: สหกรณ์ขายส่ง.
- พิเชฐ สายพันธ์. (2539). **นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย**.
วิทยานิพนธ์ หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา
คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิทยาลัยครูมหาสารคามกับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. (2521). **ตำนานพระธาตุพนม
หรืออูรังคินทาน**. มหาสารคาม.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2543). **นาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ : มติชน.

- สุพิชญ์ จินดาวัฒนภูมิ. (2542). ความเชื่อเรื่องนาคของชุมชนอีสานลุ่มแม่น้ำโขง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน). หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- หุมนัน รัตนวงศ์, วรณศักดิ์ พิจิตร บุญเสริม. (2537). “นาค (นาคะ) และความเชื่อของชนชาติลาว”, วารสารมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม หน้า 107.
- องค์การคำครุสภา. (2507). “บานแพนงเมืองหลวงพระบางราชธานี” ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9. กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์.
- ประจันตประเทศธานี, (2524). พระยา. พงศาวดารเมืองสกลนคร.สกลนคร : คณะกรรมการฝ่ายการศึกษาสโมสรไลออนสกลนคร.
- Durkheim, Emily. (1917). *Elementary Forms of the Religious Life*. New York. Colier Books.
- Geertz, Clifford. (1973). *The Interpretation of Cultures : Selected Essays*. New York : Basic Books.
- Gennep, Van Arnold. (1960). *The Rites of Passage*. London : Routledge&Kegan Paul.
- Turner, Victor. (1969). *The Ritual Process*. University of Chicago.